

Людмила Войтова

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ

Досліджено виховання екологічної культури майбутнього соціального педагога як складного особистісного утворення. Розкрито умови формування екологічної культури у навчально-виховному процесі у вищому педагогічному навчальному закладі. Виявлено основні шляхи реалізації екологічної складової у процесі фахової підготовки соціальних педагогів.

Ключові слова: екологічна культура, екологічне виховання, екологічна освіта, навчально-виховний процес, соціальний педагог.

В умовах сьогодення пріоритетним завданням освіти є підготовка конкурентоспроможного фахівця з високим інтелектуальним потенціалом, готового творчо використовувати одержанні знання у реальних професійних ситуаціях. Як зазначено у Концепції екологічної освіти України (2001), особливе значення має екологічна освіта студентів педагогічних вищих навчальних закладів, майбутніх вихователів, учителів, соціальних педагогів, які, володіючи загальним високим рівнем екологічної культури, мають опанувати методикау екологічної виховної роботи [1]. Проблема удосконалення підготовки майбутніх спеціалістів до ефективного проведення екологічного виховання учнів потребує цілеспрямованих зусиль для свого розв'язання.

Про актуальність проблеми формування екологічної культури майбутніх спеціалістів вищих навчальних закладів свідчать дослідження, здійсненні останніми роками. З-поміж дослідників цієї проблеми Г. Білянський, Т. Музичук, В. Назарук, А. Пашков, Г. Пономарьова, Л. Сатановська, К. Ситнік, І. Солошич, О. Солошич, І. Сопівник, Н. Тверезовська, А. Трофимов та ін. В опублікованих працях автори торкаються змісту, форм і методів формування екологічної культури. Поряд з екологічною культурою, увагу вчених привертають і питання екологічного виховання, екологічної освіти, розвитку екологічної свідомості (С. Влащенко, О. Воскобій, І. Воронцова, П. Поліщук та ін.). Проте нас цікавить екологічна культура як складова особистості майбутнього соціального педагога, оволодіння нею у процесі навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Мета нашого дослідження розглянути екологічну культуру як складову формування особистості майбутнього соціального педагога у процесі навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Стратегічними завданнями професійної підготовки спеціаліста будь-якого профілю насамперед має бути формування екологічної культури. У майбутньому під час розв'язання екологічних проблем провідну роль відіграватимуть професійно підготовлені спеціалісти, тому формування у студентів вищих навчальних закладів екологічної культури, свідомого ставлення до довкілля має загальнодержавне значення [2].

Дослідження поняття «екологічної культури» нерозривно пов'язано з дослідженням таких понять як «екологічне виховання» та «екологічна освіта».

Про екологічне виховання говорять як про бережливе ставлення кожної людини до природи в широкому розумінні. Його можна досягти, якщо людина має певні екологічні знання, екологічну культуру, усвідомлює вартість моральних цінностей. А знання екологічних норм допоможуть зрозуміти кожному особисту відповідальність за майбутнє навколишнього середовища [3, с. 105].

Екологічна освіта – це формування екологічного світогляду, засвоєння наукових знань про охорону природи й раціональне природокористування, екологізація світогляду. Екологічна свідомість стимулює пізнавальну активність людей, бажання оволодіти новими екологічними знаннями і вміння використовувати їх з метою збереження і поліпшення середовища свого існування, раціоналізації природокористування [4].

Отже, без екологічного виховання і освіти не можна досягти високої екологічної культури особистості.

На переконання В. Сухомлинського, сама по собі природа не розвиває і не виховує. Залишивши дитину наодинці з нею, годі сподіватись, що вона під впливом навколишнього середовища стане розумною, глибоко моральною, непримиренною до зла. Тільки активна взаємодія з природою здатна виховувати найкращі людські якості. Тому екологічна культура має охоплювати: знання про взаємозв'язки в природі та усвідомлення людини як її частини; розуміння необхідності берегти навколишнє середовище; уміння і навички позитивного впливу на природу; розуміння естетичної цінності природи; негативне ставлення до дорослих людей і дітей, що завдають шкоди природному середовищу [5, с. 421].

Специфічною рисою екологічно вихованої молоді є її стійкі моральні переконання у необхідності збереження довкілля, глибоке усвідомлення поваги до природи при безпосередньому спілкуванні з нею. У студентів слід виробляти стійку потребу регулювати свої вчинки зі сформованими моральними установками. Якщо моральне (в тому числі і екологічне) виховання у цьому віці формується неправильно, то є потенційна можливість прояву індиферентної (негативної) поведінки студентів щодо природи як в процесі навчання так і в майбутній діяльності [2]. Адже

освіта належить до таких суспільних організмів, від якості функціонування і рівня розвитку яких безпосередньо залежить прогрес суспільства і кожної окремої особистості.

Свідоме і бережливе ставлення кожної людини до природи можливе тільки при наявності екологічної культури, широких екологічних знань, які належить формувати ще з дитинства. Знання екологічних норм, закономірностей розвитку природи, ознайомлення із загадковим світом тварин, рослин, з особливостями їх поведінки, проблемами, які виникають в їх житті, часто з вини людини, дадуть можливість кожному відчувати особисту відповідальність за майбутнє природи.

Досліджуючи формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів освіти, екологічну культуру вчені розглядають як цілісну сутнісну характеристику особистості майбутнього фахівця, як один із показників рівня його фахової підготовки та цілісне особистісне утворення, що характеризується сформованим ціннісно-мотиваційним ставленням до навколишньої дійсності та людства, як рівень оволодіння системою екологічних знань, нормативних документів, способами творчої екологічної діяльності, що дає змогу особистості найбільш повно реалізувати себе в професійній діяльності [6]. Надмірні порушення у гармонійному співіснуванні суспільства, природи і людини, на думку дослідників, однозначно призводять до катастрофи [2]. Підтвердженням цієї думки є техногенні катастрофи, які все частіше трапляються в різних країнах світу. Бездумна діяльність людини часто й густо шкодить не лише довкіллю, але і їй самій, створюючи нерозривні проблеми. Так, жителям морських і океанічних глибин загрожують «острови», що утворилися з пластикових виробів, викинутих з морських суден у воду. Людська діяльність є причиною втрати родючості українськими чорноземами. Вирубання лісів, парків і скверів у містах також порушує екобаланс.

Таким чином, екологічна культура передбачає гармонійне ставлення людини не лише до природного середовища проживання, але й до соціального оточення, ставлення до самої себе як до частки природи. Саме тому екологічна культура характеризує способи взаємодії суспільства з природним, історичним та соціальним середовищем. Адже екологічні проблеми – свідчення рівня духовної культури суспільства загалом, людини зокрема.

Отже, формування екологічної культури, як зазначено у Концепції екологічної освіти в Україні, передбачає:

- виховання розуміння сучасних екологічних проблем держави й світу, усвідомлення їх важливості, актуальності й універсальності;
- відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до рідної природи;
- формування усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну;

– розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому регіональному, національному і глобальному рівнях, вміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей та колективів;

– розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки; виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження тощо [1].

До функцій екологічної культури вчені відносять:

– виховну – формування певних стереотипів поведінки щодо природи як окремого індивіда, так і суспільства в цілому;

– прогностичну – створення можливості передбачення наслідків людської діяльності, результатів перетворення природи;

– регулятивну – керування ставленням суспільства до природи в процесі господарської діяльності [7, с. 12].

Нині всі, хто дотичний до освітньої справи, говорять про необхідність її модернізації. Передбачається, що за новими програмами, які ніби набудуть незабаром чинності, з другого класу учні вивчатимуть комп'ютер. Не маючи матеріально-технічного забезпечення (в Україні загалом один комп'ютер припадає на 30 учнів), школи навряд чи зможуть виконати поставлене завдання. Ідеалізована віра у всесіявність комп'ютерних технологій може завдати не меншої шкоди ніж віра у здатність людини перетворити природу. Науково-технічна революція несе в собі руйнаційний потенціал, який завдає серйозної школи людині і середовищу її проживання. Отже, майбутні вчителі мають враховувати реальність.

У своїх працях сучасні дослідники виокремлюють такі умови формування екологічної культури майбутніх фахівців у педагогічних вищих навчальних закладах:

– врахування вікових особливостей як одного із елементів біологічної підструктури та соціального статусу. Студенти займають своєрідне становище: до них ставляться більш серйозні вимоги у навчальній та виробничій діяльності, корегування їхньої поведінки відбувається згідно із ціннісними орієнтаціями та домінуючими ідеями соціального мікросередовища [5];

– пробудження в душі і свідомості студентів почуття приналежності й співучасті у творенні сьогодення і майбутнього через розуміння ідей інтеграції всього живого й довкілля [6];

– поетапна система еколого-професійної підготовки студентів, яка забезпечить засвоєння екологічних знань, перетворення їх у переконання та опанування уміньми реалізовувати знання в екологічній діяльності за умови дотримання таких дидактичних принципів, як неперервність екологічної підготовки, міжпредметність її здійснення з урахуванням інтегрованого та диференційованого підходів, еколого-професійна

спрямованість змісту навчального матеріалу;

– орієнтація на майбутню еколого-професійну діяльність з її адекватною мотивацією; корекція особистісних якостей шляхом поетапного оволодіння навичками організації та здійснення екологічної освіти в закладі освіти; цілісність їх теоретичної та практичної підготовки, наукової роботи в лабораторії, в написанні студентських наукових робіт; інтегрування навчально-дослідної та науково-дослідної роботи з консультативною участю професорсько-викладацького складу [4].

Все це, безумовно, певним чином впливає на формування особистості студента, його екологічної культури. Перехід до самостійного трудового життя є ознакою свідомого співвідношення своїх сил та усвідомлення себе, в тому числі і в системі «людина – суспільство», «людина – природа». Що стосується останнього, то превалювати має усвідомлення необхідності збереження природи, її ресурсів, що забезпечать і соціальний і економічний розвиток держави.

Як зазначають сучасні вчені, навчальний процес вищого навчального закладу необхідно спрямовувати як на формування еколого-професійних інтересів фахівців, так і на розвиток у них навичок науково-дослідної діяльності, розглядаючи її в єдності з іншими компонентами сучасної соціально-педагогічної технології. Студентам необхідно усвідомити, що специфіка природного середовища суспільства, яка відображується в її сутності, змісті, становленні, еволюції, функціонуванні визначається системою понять: «суспільство», «людина», «людство» – «природне середовище суспільства», «соціосфера» – «антропосоціогенез» тощо [4].

У процесі формування екологічної культури С. Липін виділяє три етапи:

– неусвідомлено-наслідувальна поведінка, коли діяльність прирівнюється до наслідування або до діяльності за принципом «так потрібно», коли закладаються найважливіші навички та формуються стереотипи поведінки;

– усвідомлена поведінка, коли поведінка в більшості визначається знаннями, здобутими в процесі навчання; коли відбувається корекція поведінки, виробляються стереотипи поведінки в стандартних ситуаціях;

– стереотипна поведінка, коли людина діє відповідно до стереотипів своєї поведінки і сформованих звичок [8, с. 22].

Формування екологічної культури – важливий етап підготовки майбутнього фахівця. Одним з елементів екологічної культури є екологічна освіченість. Зазначимо, сьогодні природоохоронна освіта мала б бути організована краще. Значна частина молоді погано орієнтується в актуальних питаннях природозбереження і природокористування, розглядає цю справу поза соціально-економічним контекстом [4]. Сьогодні мало хто з молодих людей знає, що в результаті створення морів на Дніпрі Україна втратила сотні тисяч родючих ґрунтів.

Отже, від рівня екологічної культури людства, в першу чергу молоді, якій належить майбутнє, залежить вирішення проблеми глобальної екологічної кризи, збереження природних умов існування цивілізації.

Основні шляхи реалізації екологічної складової у процесі фахової підготовки соціальних педагогів визначені Н. Тверезовською та Л. Сатановською. На їх думку, це насамперед:

- 1) збільшення кількості навчальних дисциплін екологічного спрямування у вибірковій частині навчального плану;
- 2) екологізація навчальних дисциплін не екологічного спрямування;
- 3) співпраця із громадськими екологічними організаціями;
- 4) залучення студентів – майбутніх соціальних педагогів до розробки та реалізації екологічних проєктів;
- 5) екологічна робота майбутніх соціальних педагогів під час практики, зокрема у літніх таборах;
- 6) залучення студентів до роботи у екологічних гуртках, акціях;
- 7) використання форм, методів, засобів, прийомів екологічного виховання студентської молоді (екологічні маніфести, екологічні проєкти, рольові ігри екологічного змісту, перегляд документальних та художніх відеофільмів екологічного спрямування та ін.);
- 8) залучення студентів – майбутніх соціальних педагогів до науково-дослідної роботи в галузі екологічного просвітництва, виховання, формування екологічної культури дітей та молоді;
- 9) участь студентів у наукових конференціях, семінарах, круглих столах екологічного спрямування;
- 10) мотивація студентів до екологічного самовиховання;
- 11) мотивація студентів до екологічної самоосвіти [9].

До цього ґрунтовного переліку можна додати волонтерську діяльність студентів, суттю якої може стати очищення парків, скверів, лісових насаджень, берегів річок. Формування екологічної культури майбутніх соціальних педагогів залежить від екологічної вихованості, екологічної освіти та екологічної свідомості, усвідомлення необхідності зберегти свій край. Екологічна культура студентів буде зростати, якщо у процесі навчання буде звертатися увага на: виховання почуття відповідальності за збереження навколишнього середовища; забезпечення засвоєння екологічних знань, норм, цінностей; оволодіння навичками організації та здійснення екологічної освіти; поєднання теоретичної та практичної підготовки; участь у науково-дослідній роботі тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх питань теоретичної та практичної екологічної освіти майбутніх соціальних педагогів, формування їхньої екологічної культури. Система підготовки майбутніх соціальних педагогів до екологічного виховання учнів, до екологічного самовдосконалення потребує подальшого теоретичного обґрунтування, зокрема в плані подолання міфу, що природні багатства невичерпні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про концепцію екологічної освіти в Україні: Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6–19 від 20.12.2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d33.htm>.
2. Вайда Т. С. Екологічна культура студентів як педагогічна проблема / Т. С. Вайда // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон : Айлант, 1998. – Вип. 1. – С. 104–108.
3. Тверезовська Н. Т. Формування екологічної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі аграрних вищих навчальних закладів / Н. Т. Тверезовська, Л. А. Сатановська // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія» / ред. кол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2011. – Вип. 159. – Ч. 1. – С. 173–182.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 3. Серце віддаю дітям. – 1976. – 670 с.
5. Психолого-педагогічні умови формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-10106.html>.
6. Солошич І. О. Про стан формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти / І. О. Солошич, О. М. Солошич // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2007. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 142–144.
7. Борейко В. Е. Прорыв в экологическую этику / В. Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 1999. – 128 с.
8. Липин С. А. Человек глазами природы : монография / С. А. Липин. – М. : Сов. писатель, 1985. – 104 с.
9. Тверезовська Н. Т. Екологічна складова змісту підготовки майбутніх соціальних педагогів / Н. Т. Тверезовська, І. В. Сопівник // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія» / ред. кол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2011. – Вип. 159. – Ч. 1. – С. 182–187.